

Güney Sudan'ın Bağımsızlığının Nil Nehri'nin Su Güvenliğine Etkisi

The Impact of South Sudan's Independence on Water Security of the Nile River

Hilal ZORBA BAYRAKTAR*

Başvuru Tarihi: 15.11.2022

Kabul Tarihi: 07.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Dünya'nın büyük bir kısmı sularla kaplı olmasına rağmen insanların kullanabileceği tatlı su kaynakları oldukça az bir kısma tekabül etmektedir. Bu nedenle su kaynaklarının paylaşımı ve kullanımı insan hayatı için büyük önem arz etmektedir. Küresel ısınma gibi çevresel faktörlerin de etkisiyle, özellikle Orta Doğu gibi kurak bölgelerde geçmişte petrol için yaşanan savaşların yerini su için yaşanacak savaşlara bırakması olası görülmektedir. Bu çalışmada, Orta Doğu'daki pek çok ülke için önemli bir su kaynağı olan Nil Nehri'nin devletler arasındaki paylaşımı ele alınmıştır. Nil Nehri'nin kullanımıyla ilgili pek çok tarihi anlaşma mevcuttur ancak son yüzyılda bölgede yaşanan değişikliklerin bu anlaşmaları ne ölçüde etkilediğine cevap aranmaya çalışılmıştır. Özellikle Sudan'da yıllardır yaşanan iç savaş, bunun sonucunda yapılan barış anlaşması ve sonrasında Sudan'ın ikiye ayrılması Nil Nehri'nin paylaşımı konusunda yeni tartışmalar ortaya çıkartmıştır. Çalışmada, uluslararası anlaşmaların Nil Nehri'nin paylaşımıyla ilgili kararlarından ve uluslararası su teorilerinden yararlanılmıştır. Mısır yüzyıllardır doğal bir hakkı olarak gördüğü Nil Nehri'nin kullanımını diğer ülkelerle paylaşma taraftarı değildir. Bu nedenle Güney Sudan'ın su kullanma isteği hem Mısır hem de Sudan için sorun oluşturmaktadır. Bu durumun nasıl düzenleneceği ile ilgili henüz hukuksal bir anlaşma sağlanamamıştır. Bu nedenle her devlet kendince haklı gördüğü argümanları ileri sürmektedir. Çalışmanın sonunda, Nil Nehri'nin kullanımıyla ilgili gelinen son durum değerlendirilmiş ve gelecekte yaşanabilecek yeni durumlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nil Nehri, Güney Sudan, Mısır, Su Güvenliği ve Orta Doğu.

Abstract

Although a large part of the world is covered with water, the fresh water resources that can be used by people correspond to a very small part. For this reason, the sharing and use of water resources is of great importance for human life. With the effect of environmental factors such as global warming, it is possible that the wars for oil in the past, especially in arid regions such as the Middle East, will be replaced by wars for water. In this study, the sharing of the Nile River, which is an important water source for many countries in the Middle East, between states is discussed. There are many historical agreements on the use of the Nile River, but it has been tried to find an answer to what extent the changes in the region in the last century have affected these agreements. Especially the civil war that has been going on for years in Sudan, the peace agreement made as a result, and the subsequent separation of Sudan into two have led to new debates on the sharing of the Nile River. In the study, the decisions of international agreements on the sharing of the Nile River and international water theories were used. Egypt is not in favor of sharing the use of the Nile River, which it has considered as a natural right for centuries, with other countries. Therefore, South Sudan's desire to use water poses a problem for both Egypt and Sudan. A legal agreement has not yet been reached on how this situation will be regulated. For this reason, each state puts forward arguments that it deems justified. At the end of the study, the latest situation regarding the use of the Nile River was evaluated and new situations that could be experienced in the future were examined.

Keywords: Nile River, South Sudan, Egypt, Water Security and Middle East.

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Öğr. Gör. Dr., hilalzorba@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4401-2532

Giriş

Dengesiz bir dağılıma sahip olan su kaynaklarının bilinçsiz bir şekilde kullanılması ve bu duruma eklenen çevresel faktörlerin de etkisiyle su konusu güvenlik alanına dâhil olmuş ve böylece “su güvenliği” kavramı ortaya çıkmıştır. Çevre güvenliği ile sıkıca bir bağı bulunan su güvenliği, Eleştirel Teorilerin literatüre bir katkısı olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde literatürde yer edinmeye başlamıştır.

Doğal kaynakların güvenliği söz konusu olduğunda su konusu açık ara öne çıkmakta ve uluslararası belgelerde de temel bir insan hakkı olarak ele alınmaktadır. Suyun insan hayatında kapladığı alan oldukça geniştir, ancak bunun dışında bir meta olarak da ele alınmaya başlanmıştır. Öyle ki özellikle savaş durumlarında su kaynaklarına sahip olmak hem bir amaç hem de bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle su kaynaklarının ülkeler arasında paylaşımıyla ilgili anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Nitekim bu anlaşmazlığı çözebilmek için su kaynaklarının paylaşımıyla ilgili bazı kavramlara açıklık getirmek gerekmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak “uluslararası su” kavramından bahsedilebilir. Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu, uluslararası su tanımını “farklı devletlerde bölümleri bulunan sular” olarak yapmaktadır (UN, 1994). Ancak bazı devletler için bu sular sınır aşan su olarak ele alınmakta ve hatta bazı sular farklı devletler arasında sınır oluşturmaktadır. Su kaynaklarıyla ilgili bir diğer kavram ise “ulusal su” kavramıdır. Bir ülkenin sınırları içerisinde akan akarsular, o ülkenin bir parçası olarak kabul edilmekte ve “ulusal su” olarak tanımlanmaktadır (Pazarıcı, 2008, s.238). Bir devletin sınırları içerisinde doğan bazı akarsular ise başka bir ülkenin sınırlarını geçerek orada denize dökülmekte ve bu nedenle de “sınır aşan sular” olarak adlandırılmaktadır (Pazarıcı, 2008, s.237).

Akarsuların paylaşımıyla ilgili dikkate değer bir başka kavram, akarsudan faydalanan ülkelerin adlandırılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Özellikle bir akarsudan birden fazla devlet faydalanıyorsa “kıyıdaş devlet” kavramı kullanılmaktadır. Böylece akarsuyun geçiş yolu üzerinde bulunan devletler, kıyıdaş devlet olarak tanımlanmaktadır (Duyar ve Özçelebi, 2012,s.24). Devletler konumlarına göre, aşağı veya yukarı kıyıdaş olarak adlandırılmakta ve bu nedenle uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde birbirlerine karşı sorumlulukları bulunmaktadır (Pazarıcı, 2008, s.242). Ters orantılı bir ilişki içerisinde bulunan aşağı ve yukarı kıyıdaş devletlerde, birinin fazlaca su tüketimi diğerinin daha az tüketmesine neden olmaktadır.

Kavramsal tanımlamalar çerçevesinde Nil Nehri için uluslararası su tanımlaması yapmak mümkündür. Çünkü Nil Nehri; Burundi, Eritre, Mısır, Etiyopya, Kenya, Ruanda, Sudan, Tanzania, Uganda ve Kongo olmak üzere on tane ülkenin sınırlarından geçmektedir (Warburg, 2007, s.476). Bu nedenle uluslararası su olarak adlandırılmaktadır. Ancak Mısır, Nil Nehri'ni geçmişte pek çok kere kendi ulusal suyu olarak belirtmiştir. Ünlü tarihçi Herodot 5.yy'da “Mısır, Nil Nehri'nin bir hediyesidir (Warburg, 2007, s.476)” sözleriyle Mısır için Nil Nehri'nin önemini fazlasıyla vurgulamıştır. Eski çağlardan beri kullanılan “Mısır Nil'dir, Nil Mısır'dır” söylemi ise Herodot'un sözlerini pekiştirmektedir.

Nil Nehri, yaklaşık 7.000 km uzunluğuyla Kuzeydoğu Afrika boyunca akmaktadır (Warburg, 2007, s.476). Dünyanın en uzun nehri olan Nil Nehri, iki ayrı koldan oluşmaktadır. Mavi Nil ve Beyaz Nil olarak adlandırılan bu iki nehir kolu Hartum sınırları içerisinde birleşmektedir. Nil Nehri'nin yaklaşık %85'i Etiyopya'dan kaynaklanmaktadır. Mavi Nil, Tana Gölünden Beyaz Nil ise Victoria Gölünden beslenmektedir. Hartum'da buluştuktan sonra Nil Nehri, Mısır'a doğru ilerleyip son olarak Akdeniz Havzası'na dökülmektedir (TRT Haber, 2021). Kullanım oranları bir tarafa bırakılırsa, Nil Nehri'ne kıyıdaş olan ülkelere bakıldığı zaman çoğunun gelişmekte olan ülkeler oldukları görülmektedir. Bu ülkelerin nüfusları her geçen gün artmakta ve suya olan ihtiyaçta aynı şekilde artmaktadır. Tarihsel bağlarından dolayı Mısır sudan en fazla yararlanan ülke konumundadır. Ancak bu durumun zaman içerisinde değişmesi muhtemel görülmektedir ve bu durum Mısır'ı son zamanlarda fazlasıyla endişelendirmektedir. İşte bu noktada Güney Sudan'da yaşanan gelişmeler başta Mısır olmak üzere bütün kıyıdaş ülkeleri yakından ilgilendirmektedir. Sudan ve Mısır arasında Nil Nehri'nin kullanımı üzerine pek çok anlaşma yapılmıştır. Ancak Güney Sudan'ın yeni bir devlet olarak ortaya çıkması Nil Havzası'ndaki ülke sayısını on bire çıkartmaktadır. Bu durumda Sudan'ın uluslararası anlaşmalardan doğan hakları iki Sudan arasında paylaşılmalı mı yoksa yeni bir düzen mi tahsis edilmelidir? Eğer yeni bir düzen

oluşturulacaksa, bu yeni düzende hem Mısır'ı hem diğer kıyıdaş ülkeleri aynı anda memnun etmek mümkün müdür? Bu sorulara cevap bulmak için bu çalışmada, ilk önce uluslararası nehirlerin kullanımı sırasında başvuru teoriler incelenmiş ve su güvenliğinin öneminden bahsedilmiştir. Daha sonra Nil Nehri'nin kullanımı üzerine tarih boyunca yapılan anlaşmalar, özellikle Mısır ve Sudan'ın kullanım hakları ve Nil Nehri ile ilgili daha kapsamlı bilgi verilmiştir. Son olarak Sudan'da kuruluşundan beri yaşanan olaylar ele alınmış ve Güney Sudan'ın bağımsızlığı ile sonuçlanan süreç açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda Güney Sudan'ın geldiği durum ve bu durumun bölgeye etkisi ele alınmıştır. Özellikle Nil Nehri'nin kullanımı, doğal kaynakların paylaşımı boyutunda Güney Sudan'ın bağımsızlığının Sudan'da yarattığı etki analiz edilmiştir. Henüz hukuksal çerçevede bir sonuca ulaşılamamış olsa da yakın gelecekte Güney Sudan'ın elde etmesi muhtemel kazanımlar tartışılmış ve Mısır'ın bu konudaki rolü ele alınmıştır.

Su Kaynaklarının Paylaşımına Yönelik Teorik Yaklaşımlar ve Su Güvenliği

Uluslararası nehirlerin sularının paylaşımı yıllar boyunca tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle bu konu özelinde pek çok uluslararası konferans ve toplantı düzenlenmiş ve herkesi tatmin edecek, üzerinde anlaşılması kavramlar ve yaklaşımlar oluşturulmaya çalışılmıştır.

Uluslararası suların paylaşımı konusunda karşılaşılan sorunların başında kıyıdaş devletlerin egemenlik haklarının boyutları ve sınırları gelmektedir. Burada aşağı ve yukarı kıyıdaş devletlerin konuyu farklı ele alışlarından kaynaklı bir anlaşmazlık söz konusudur; ancak bu anlaşmazlıkla ilgili bir sonuca ulaşılamamıştır. Yine de suların paylaşımıyla ilgili bazı teoriler ortaya atılmış ve zamanla kabul görmüştür. Bunlardan ilki ve en çok kullanılanı “Mutlak Toprak Egemenliği Teorisi”dir. Bir devletin kendi toprakları üzerinde akan sularla ilgili istediği tasarrufta bulunabileceği anlayışına dayanan bu teori, yalnızca bir devletin haklarını korurken; diğerlerinininkilerini görmezden gelmektedir (Kıran, 2005, s.185). Burada hakları korunan yukarı kıyıdaş ülke iken; hakları gasp edilen ise aşağı kıyıdaş ülkedir. Harmon Doktrini olarak da adlandırılan bu teori, yukarı kıyıdaş ülkenin mutlak egemenliğini savunmaktadır (Kıran, 2005, s.187); ancak zamanla geçerliliğini yitirmiştir, çünkü uluslararası hukuk kurallarıyla ters düşmektedir.

Su kaynaklarının paylaşımıyla ilgili bir başka teori ise Harmon Doktrini'nin aksine aşağı kıyıdaş ülkelerin haklarını ele alan “Mutlak Toprak Bütünlüğü Teorisi”dir. Bu teoriye göre hiçbir devletin toprakları üzerinden geçen akarsuların doğal akışını değiştirme hakkı olmadığı gibi, diğer devletlerin de başka ülkelerden geçen suların kendi ülkesine gelmesini isteme hakkı vardır (Kıran, 2005, s.189). Hem Mutlak Toprak Egemenliği hem de Mutlak Toprak Bütünlüğü Teorisi kıyıdaş ülkeler arasında ayırım yapmasından dolayı uygulanabilir ve uluslararası hukuk açısından da kabul edilebilir değildir. Bu nedenle bütün hak sahiplerini memnun edecek, daha çok eşitliğe dayanan başka teoriler de geliştirilmiştir. Bunlar; Kullanımda Eşitlik-Adil Kullanım, Ön Kullanım Üstünlüğü ve Sınırlı Toprak Egemenliği Teorisi olarak belirtilebilir.

Kullanımda Eşitlik-Adil Kullanım Teorisi, Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından da kabul edilen ve devletler arasında da oldukça yaygın bir uygulamadır. Yaygın kullanılmasının sebebi kıyıdaş bütün devletlere sınırları içerisinde bulunan ya da buradan geçen uluslararası sulardan yararlanma hususunda hak tanımamasından gelmektedir. Dikkat edilmesi gereken husus devletler arasında eşitlik ilkesinin korunmasıdır, böylece bütün kıyıdaş devletlerin hakları garanti altına alınmaktadır. Bir başka prensip olan “Ön Kullanım Üstünlüğü” ise suları ilk kullanmaya başlayan kıyıdaş devlete sular üzerinde mutlak egemenlik hakkı tanımaktadır; ancak bu hak diğer devletler tarafından zarara uğratılamaz bir hak olarak görülmektedir (Kıran, 2005, s.192). Son olarak ise “Sınırlı Toprak Egemenliği Teorisi”nden bahsedilebilir. Bu teoriye göre bütün kıyıdaş devletler, kendi sınırlarıyla doğru orantılı olarak nehirlerden yararlanma hakkına sahiptir (Kıran, 2005, s.191). Son dönemde en çok kabul gören teori olan Sınırlı Toprak Egemenliği Teorisi, su kaynaklarını sınırları içerisinde bulunduran devletlerin diğer devletlerin haklarını da gözeterek özgürce kullanabileceği anlayışına sahiptir.

Görüldüğü üzere uluslararası suların kullanımıyla ilgili pek çok teori ortaya atılmıştır. Bir dönem yaygın olarak kullanılan teoriler, değişen koşullar ve gelişen uluslararası hukuk kurallarıyla kullanılamaz duruma gelmiştir. Mısır uzunca yıllar Nil Nehri ile ilgili “Mutlak Toprak Egemenliği Teorisi”ne göre hareket etmiştir. Daha sonraki dönemlerde ön kullanım üstünlüğü iddiasında da bulunmuştur. Ancak değişen bölge koşulları,

sömürge döneminin sonuna gelinmesi ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması Nil Nehri üzerinde hak iddia eden ülke sayısının artmasına neden olmuştur. Mısır'ın var olan hakları bütün ülkeler tarafından saygıyla karşılanmıştır. Fakat Nil Nehri'nin kullanımıyla ilgili yeni düzenlemeler yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Nil Nehri'ne kıyıdaş olan on ülkenin bu düzenlemeyi sağlaması yeterince zorken, bir de Güney Sudan'ın Sudan'dan ayrılması işleri içinden çıkılmaz bir duruma sokmuştur. Normal şartlarda bağımsızlığı tanınan ve kabul edilen bu ülke on birinci kıyıdaş ülke olarak Nil Nehri üzerinde kullanım hakkına sahiptir. Ancak Sudan payına düşen su kullanım oranını Güney Sudan ile paylaşmak konusunda çok istekli görünmemektedir. Mısır ise kendi haklarını ihlal edecek ve kullanım oranının düşüşüne neden olacak herhangi bir düzenlemeye yanaşmamaktadır. Birçok devlet tarafından kabul edilen Kullanımda Eşitlik-Adil Kullanım Teorisi bu sorun için büyük bir öneme sahiptir. Güney Sudan'ın Nil Nehri'nden faydalanması sorunu ancak bu teori yardımıyla çözülebilir görünmektedir. Zaten bu teoriye göre doğal olarak Güney Sudan, Nil suları üzerinde hak iddia edebilir şeklinde yorumlar yapılmaktadır. Ancak henüz yasal bir zemine oturtulmuş düzenleme mevcut değildir.

Su kaynaklarının paylaşımı konusunda yaşanan bu fikir ayrılıkları, su güvenliği konusunu gündeme getirmektedir. Çünkü uluslararası belgeler tarafından da tescillendiği üzere, su temel bir insan hakkıdır. Bu nedenle bütün ülkelerin adil ve sürdürülebilir bir su paylaşımına ihtiyacı vardır. Aksi halde canlıların hayatsal olarak sürekliliği tehlikeye girecektir. Su kaynaklarının kıt ve paylaşımın sorunlu olduğu bölgelerde ise su güvenliğinin sağlanması ayrıca önemlidir. Bu doğrultuda temiz ve kullanılabilir su kaynaklarına kesintisiz bir şekilde erişebilmek su güvenliğinin sağlanması anlamına gelmektedir.

Tarihsel Süreçte Sudan'ın Durumu

Nil Nehri Havzası'nda Mısır'ın egemenliği çok eski zamanlara dayanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi tarihçiler de bu durumu doğrulamakta ve Nil Nehri'nin Mısır için önemi her fırsatta vurgulanmaktadır. Özellikle tarım alanlarının sulanması için Nil Nehri Mısır'a tahsis edilmiştir. 20.yy başlarında İngiliz kontrolü, daha doğrusu sömürgeci altında bulunan bölgede Mısır İngiltere için önemli bir pamuk üreticisi konumundadır. ABD bile yıllık olarak Mısır'dan, yaklaşık otuz milyon dolar değerinde pamuk alımı gerçekleştirmektedir (Gemmill,1928, s.307).

Uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin kontrolü altında bulunan bölge I. Dünya Savaşı sonrasında sömürgeci güçler arasında paylaşılmış ancak bu durum çok uzun süreli olmamıştır. İki savaş arası dönemde yaşanan gelişmeler, sömürgeci devletlerin bölgeye uzaklığı, mecburi bağımsızlıkları beraberinde getirmiştir. Bu nedenlerle beraber İngiltere 1922 yılında Mısır'ı resmen bağımsız bir devlet olarak tanımak zorunda kalmıştır (Crabites, 1929, s.146). Mısır'ın bağımsızlığı kabul edildikten sonra Nil Nehri'nin kullanımı üzerine bölgede Mısır ve İngiltere arasında görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Bu görüşme İngiliz kontrolündeki Sudan adına yapılmaktadır. Esasen bu düzenleme Sudan ve Mısır arasındaki kullanım hakkının düzenlenmesiyle ilgilidir. Ancak o dönemde Sudan henüz bağımsız bir devlet değildir. İki taraf arasında 7 Mayıs 1929 yılında bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşmada daha önce de pek çok kez belirtildiği üzere Mısır'ın kullanım hakkı öncelikli görülmüş ve buna göre bir düzenleme yapılmıştır. 1929 Anlaşması'na göre: Mısır'a yıllık 48 km³, Sudan'a ise yıllık 4 km³ su kullanım hakkı verilmiştir (Haynes ve Whittington, 1981, s.17-18). Ayrıca bu Anlaşma ile Mısır yukarı kıyıdaş devletlerin nehir üzerindeki faaliyetlerini izleme ve kendi çıkarlarına ters düşen bir durum olduğunda bunu veto etme hakkı elde etmiştir. (Kılıç, 2013, s.32). Bölge İngiliz kontrolünde olduğu için bu anlaşmadan önce büyük güçler arasında başka görüşmeler ve düzenlemeler de yapılmıştır. Ancak Mısır'ın bağımsızlığı ve İngiltere'nin Mısır'daki tarıma verdiği önem bu anlaşmanın yapılmasının zeminini hazırlamıştır. 1929 yılında Nil Nehri'nin sularının paylaşımıyla ilgili İngiltere ve Mısır arasında yapılan anlaşmayla birlikte Mısır %92,3 ve Sudan %7,7 kullanım hakkı elde etmiştir. Ancak daha sonra bağımsızlığını kazanan Sudan 1959'da Mısır'la yeni bir anlaşma yaparak kullanım hakkını %25'e çıkartmıştır (Bayram, 2017, s.66).

Nil Nehri, Dünya üzerindeki en uzun nehir olma özelliği ile birlikte iki ayrı koldan ve bu kolları besleyen pek çok gölden oluşmaktadır. Mısırlı yetkililere göre Beyaz Nil olarak adlandırılan kol Afrika'nın merkezindeki göllerden beslenmektedir. Mavi Nil ise Etiyopya'dan kaynaklanmaktadır (Garreston, 1960, s.137). Nil Nehri'nden akan su miktarı yıllar arasında değişiklik gösterdiği gibi aylara göre de farklılık göstermektedir. Nehrin geçtiği bazı yollar su kaybetmesine neden olmaktadır, özellikle buharlaşmanın yüksek olduğu yerlerde

bu su kaybı çok rahat fark edilebilmektedir (Batstone, 1959, s.524). Suların kullanımı düzenlenirken bu sorunlar da göz önünde bulundurulmaya çalışılmaktadır. Bunun için Sudan tarafından nehir üzerinde barajlar yapılması fikri ileri sürülmüştür. Projelerin hayata geçirilebilmesi için kıyıdaş bütün devletlerin bu projeleri onaylaması gerekmektedir (Abdalla, 1971, s.329). Ancak Mısır buna karşı çıkmış ve birden çok baraj yerine bir tane büyük baraj yapılması konusunda anlaşmıştır. Sonuç olarak Asvan'da büyük bir baraj inşasına başlanmıştır. Burada Nil Nehri'ne kıyıdaş olan diğer ülkelerin fikirleri alınmamış ve Mısır kendi çıkarları yönünde hareket etmiştir. Bu baraj sayesinde nehirden yıllık olarak akan su miktarı artmış ve su kayıplarının önüne geçilmiştir. Uzunca bir süre 1929 yılında yapılan anlaşma ile Nil Nehri'nin kullanımı devam etmiştir. Ancak 1952 yılında Mısır'da yaşanan devrimi fırsat olarak gören Sudanlılar, 1929 Anlaşması'nın tekrar gözden geçirilmesini talep etmeye başlamıştır (Swain,1997, s.677).

Sudan'ın istekleri yüzünden Mısır ve Sudan arasında bir süre Nil sularının kullanımı konusunda ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Çünkü 1929 Anlaşması açık bir şekilde çifte standartlara sahip ve sadece Mısır'ın haklarını savunan bir anlaşmaydı ve bunun değiştirilmesi gerekiyordu.1953 yılında Sudan'da yapılan seçimler sonucunda Sudanlılar hem İngiltere'den bağımsızlık istediğini hem de Mısır ile birleşmek istemediklerini belirterek bağımsız bir Sudan konusunda rızalarını dile getirmişlerdir (Abdalla, 1971, s.330). Nihayetinde 1 Ocak 1956 tarihi itibarıyla bağımsız bir ülke haline gelen Sudan, başta Mısır olmak üzere Nil Havzası'ndaki diğer ülkelerde endişe yaratmıştır (Warburg, 2007, s.477). Yeni bağımsızlığını kazanan Sudan'ın ilk hükümeti önceki anlaşmalarla bağlı olmadıklarını (Batstone, 1959, s.537), bu nedenle 1929 yılında Sudan adına İngiltere tarafından Mısır ile yapılan Nil Nehri sularının kullanımıyla ilgili anlaşmanın geçersiz olduğunu vurgulamıştır. Bütün bu gelişmeler ışığında iki ülke neredeyse savaşın eşiğine gelmişken, 1958 yılında Sudan'da yönetimin askeri rejimin eline geçmesiyle beraber her iki tarafta birbirlerine karşı duruşlarını yumuşatmaya başlamıştır (Uğur, 2009, s.190). Ancak yine de Sudan, Mısır'ın Nil Nehri üzerinde tarihsel haklarını kabul etmekle beraber yeni bir düzenleme yapılması gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur.

Asvan'da yapılan ölçümde yıllık toplam akım 84km³ olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplama sonucunda; Nil Nehri'nden Mısır'a yıllık olarak 55.5 km³, Sudan'a ise 18.5 km³ kullanım hakkı sağlanmasına karar verilmiştir (Garreston, 1960, s.142). Bu yeni Anlaşma yalnızca Sudan halkının hayatını değiştirmekle kalmamış, gelecek nesiller için hem ekonomik hem de tarım açısından daha iyi şartlar sağlanmasını garanti altına almıştır. Mısır ve Sudan arasındaki Anlaşma bir bakıma karşılıklı çıkarların korunması adına yapılmıştır. Bu Anlaşmayla Mısır, Mavi Nil üzerindeki hâkimiyetini güçlendirirken; Sudan ise ihtiyacı olan su kullanımına ulaşmıştır. Ancak bununla birlikte Mısır'a Nil Nehri üzerinde her türlü inşaat ve kullanım ayrıcalığı da sağlanmıştır (Tandoğan ve Yücel, 2017, s.115). Anlaşmayla her iki ülke "Ortak Teknik Komisyon" adıyla bir yapının kurulmasını ve kıyıdaş diğer devletlerin Nil Nehri ile ilgili talepleri olması durumunda ortak bir tavır takınmayı taahhüt etmiştir (Kılıç, 2013, s.33). Bu iki devlet Anlaşma şartlarını görüşürken diğer kıyıdaş devletleri yok saymıştır. İşte bu nedenlerle anlaşmanın eksiklikleri olduğunu söylemek mümkündür.

1992 yılında Nil Havzası'nın altı tane devleti bakanlar düzeyinde bir araya gelerek bir iş birliği oluşturmaya karar vermişlerdir. Bu iş birliğine 1999 yılında "Nil Havzası Girişimi" adı verilmiştir (Öztürk, 2011). Burada amaç 1959 Anlaşması'ndan önce sömürge altında olan ve sonradan bağımsızlığını kazanan devletlerin bir şekilde Nil Nehri'nin paylaşılmasıyla ilgili konulara dâhil edilmesidir. 2010 yılında tekrar toplanan Afrika ülkeleri "Nil Su Paylaşım Anlaşması"ni imzalamışlardır (Turhan, 2020). Fakat Mısır ve Sudan'ın karşı çıkması üzerine Ruanda, Uganda, Etiyopya ve Tanzania arasında "İş birliği Çerçeve Anlaşması" imzalanmıştır. Aşağı kıyıdaş ülkeler olan Mısır ve Sudan ellerindeki su kaynaklarının kıtlığından her fırsatta bahsetmekte ve Nil Nehri'nden başka alternatifleri olmadığını özellikle vurgulamaktadır. Mısır ve Sudan'ın isteği diğer devletlerin var olan anlaşmaya uymasındır. Ancak bu anlaşma diğer devletler açısından hukuksal olarak bir sonuç doğurmamakta ve uluslararası hukuka aykırı olarak görülmektedir. 1959 Anlaşması'yla diğer kıyıdaş devletlere sadece 10 km³ su kullanım hakkı bırakılmış ve bu konuda devletlerin fikirleri alınmamıştır.

Etiyopya, haklarını koruyabilmek ve Nil Nehri'nden yararlanabilmek adına 2011 yılında bir baraj projesine başladığını duyurmuş ve bu durum Mısır ile ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur (Bayram, 2017, s.66). Mavi Nil'in yön değiştirmesinden endişe edilmektedir; ancak Etiyopya bu konuda gerekli güvenceleri vererek, barajın Nil Nehri'nin sularını etkilemeyeceğini belirtmiştir. 2015 yılında Mısır, Sudan ve Etiyopya bir araya gelerek yeni bir anlaşma imzaladıklarını duyurmuşlar ve bu yeni anlaşma yalnızca barajla ilgili bilgileri içermiş

ve diğer kıyıdaş ülkelerin Nil Nehri'nden faydalanma hakkıyla ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir (Turhan, 2020). Bütün bu etkenler göz önünde bulundurulduğunda yukarı kıyıdaş olan ülkelerin adil kullanım hakkı talep etmek konusunda haklılık payı vardır. Özellikle Mısır ve Sudan'da artan nüfus sonucunda Nil Nehri yakın gelecekte tekrar sorun olmaya başlayacaktır.

Güney Sudan'ın Bağımsızlığı

Uzun yıllar İngiliz sömürgesi altında bulunan Sudan, diğer genç Afrika ülkeleri gibi pek çok farklı etnik kimliği bünyesinde barındırmaktadır. Sudan'ın kuzeydoğusunda bulunan altı il Arapça konuşan Müslüman topluluklardan oluşmakta, güneydoğusunda bulunan üç il ise Afrika kökenli topluluklardan oluşmakta ve Sudan dillerini konuşmaktadır (Barbour, 1964, s.209). İngiliz egemenliği altından çıktıktan sonra Sudan'ın bu iki kesiminde de pek çok anlamda farklı uygulamalar görülmüştür.

Afrikan ve Arap kabileler arasındaki derin farklılıklar Sudan'ı yaklaşık yirmi iki yıl sürecek bir iç savaşa sürüklemiştir. Bu iç savaş sırasında tahmini olarak 2.5 milyon Güney Sudanlının öldüğü düşünülmektedir (Natsios ve Abramowitz, 2011, s.19). Sudan ve Güney Sudan arasında yapılan araştırmalar ve karşılaştırmalar, okuma-yazma oranları, gelişmişlik düzeyi ve ekonomi gibi pek çok alanda farklılıklara sahip olduklarını ortaya koymuştur. Ancak asıl farklılığın Müslüman olan ve olmayan ya da Arap olan ve olmayan şeklinde olduğu ortaya çıkmıştır. Aslında Sudan'ın parçalanmasındaki en büyük etken, İngiltere tarafından farklılıkların siyasallaştırılması ve artırılmasıdır. Öyle ki, merkezi Sudan hükümeti Arap-İslam kültürünü etkin kılmaya çalışırken; güney bölgesi Afrika inançları ve Hristiyan dininin etkinliğini savunmaktadır (Bayram, 2017, s.67).

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Sudan devlet liderleri Birleşik Sudan hayali kurduklarını dile getirmelerine rağmen; iki uç nokta bir araya gelmek konusunda başarılı olamamıştır. Merkezi Sudan hükümeti, güneydeki farklılıkların üzerine giderek burada kendi istekleri doğrultusunda kültürel yapılar inşa etmeye çalışmıştır. Ancak bu durum bölgede isyan hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Arap kabileler tam anlamıyla bir etnik temizlik yaparak Afrikan kabileleri katletmeye başlamıştır (Natsios, 2008, s.77). İç savaşın vahim boyutlara ulaşmasıyla uluslararası kuruluşlar olaya dâhil olmuş ve barışın sağlanması için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Darfur'da yaşanan insanlık dramı ABD'yi harekete geçirmiş ve olay soykırım olarak adlandırılmıştır. 1972 yılında Adis Ababa'da bir barış anlaşması yapılmış ve Güney Sudan'a Birleşik Sudan içerisinde bir otonomi tesis edilmiştir (Plaut, 2010, s.24). Ancak Güney Sudan adına anlaşmayı imzalayan, Güney Sudan Liberal Hareketi'nin lideri John Garang'ın uçağının düşmesi sonucunda iki taraf tekrar karşı karşıya gelmiştir. Uluslararası örgütlerin de girişimleriyle yıllar süren savaş 2005 yılında imzalanan Kapsamlı Barış Anlaşması ile sona erdirilmiştir (Natsios, 2008, s.78). Bu anlaşma taraflar arasındaki iletişim yolunu kolaylaştırmasına rağmen sorunları çözmek konusunda başarılı olamamıştır.

Güney Sudan petrol ve su kaynakları açısından çok zengin bir bölgedir ancak Sudan'daki merkez yönetimi ile yaşanan sorunlar Güney Sudan'ın gelişmesini engellemektedir. 2005 yılında yapılan anlaşma ile petrolden elde edilen gelirlerin iki taraf arasında eşit olarak dağıtılmasına, askeri birliklerin birleştirilmesine ve güney bölgesine otonomi verilmesine, 2011 yılında yapılacak referandum ile de ayrılık hakkının verilebileceğine karar verilmiştir (Plaut, 2010, s.21). Ancak Sudan referandum tarihi gelene kadar bu durumun müzakere edilmesi, referandumdan vazgeçilmesi ve Güney Sudan'ın ayrılmaması için pek çok yöntem denemiştir. Fakat Güney Sudan referandumun tam zamanında yapılması gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Üstelik New York'ta yapılan bir üst düzey zirvede uluslararası toplumun referandum konusunda Güney Sudan'ı desteklediği dile getirilmiştir (Natsios ve Abramowitz, 2011, s.21). Nihayetinde uluslararası desteği de arkasına alan Güney Sudan, uzun süren iç savaşlar sonucunda 2011 yılında bağımsızlığını kazanmış ve 193. üye ülke olarak Birleşmiş Milletlere katılmıştır (Bayram, 2017, s.70).

Güney Sudan bağımsızlığını kazandıktan sonra etnik kaynaklı iç savaşla yüz yüze kalmıştır. Bu durumda hem Batılı devletlerin hem de merkezi Sudan hükümetinin payı olduğu açıktır (Yılmaz, 2018). 2013-2018 yılları arasında süren bu iç savaş, Sudan ve Güney Sudan arasında yıllardır devam eden sorunların yapay olarak oluşturulduğunu ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Sudan'da bağımsızlığın kazanılmasından itibaren üç kez darbe ve üç kez ayaklanma yaşanmıştır (TRT Haber, 2021). Bunlar sonucunda iktidar birçok

kez değişmiştir. Güney Sudan petrol açısından zengin olmasına rağmen bu zenginliği elde edemeyişi ve tabii halka yansıtamayışının sonuçlarıyla mücadele etmeye çalışmaktadır. 2018 yılında Sudan'ın girişimiyle bir araya gelen iç savaşın tarafları "Hartum Deklerasyonu" adı verilen barış anlaşmasını imzalayarak çatışmaları sonlandırmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

Güney Sudan'ın hem kendi içinde hem de Sudan ile yaşadığı gerginlikler hala devam etmektedir. Özellikle su ve petrol kaynaklarının kullanımı ve bunlarla ilgili gelirlerin paylaşımı hala birer soru işareti olarak varlığını korumaktadır. Şüphesiz ki görünenin çok daha ötesinde, etnik kimlik ve din temelli sorunlar bu durumu tetiklemektedir. Bunun haricinde bölge dışındaki uluslararası aktörlerin konuya dâhil oluşu ve bölgede nüfuz kurma çabaları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç

Güney Sudan'ın bağımsızlığıyla beraber, Nil Nehri Havzası'ndaki kıyıdaş ülke sayısı on bire çıkmıştır. Diğer pek çok konu gibi su kaynaklarından faydalanmak da Sudan ve Güney Sudan arasında bir ihtilaf yaratmaktadır. Ancak bu durumdan tek etkilenen tabii ki Sudan olmayacaktır. Yıllardır Nil Nehri'nin kullanımı konusunda geniş egemenlik haklarına sahip olan Mısır da bu durumdan endişe duymaktadır. Her ne kadar Mısır yönetimi referandumdan çıkacak olan sonuca saygı duyacağını belirtmişse de Güney Sudan'ın bağımsızlığını desteklemek konusunda çok da istekli olduğu söylenemez. Güney Sudan, ayrılık hareketinin var olan Anlaşmaları zedelemeyeceği ve bu anlaşmaların kurallarına sadık kalınacağını altını çizse de ileride neler olacağını tahmin etmek mümkün değildir (Özkan, 2011, s.2). Değişen uluslararası koşullarla, gelişen ve büyüyen Güney Sudan'ın daha talepkâr olmayacağını garantisini hiçkimse veremez. Bunlara ek olarak bağımsız ve ayrı bir devlet olarak, Güney Sudan da Nil Nehri üzerinde hak iddia edebilmelidir, çünkü hukuksal açıdan bu hakka sahiptir. Bölgede "su güvenliği"nin sağlanması hayati derecede önemlidir. Ancak buradaki su kaynaklarının kıyıdaş ülkeler arasında adil bir şekilde paylaşılmadığı düşünüldüğünde "Hangi ülke için su güvenliği?" sorusu ortaya çıkmaktadır. Nil Nehri'nin yukarı kıyıdaş ülkeleri olan Mısır ve Sudan diğer bütün kıyıdaş ülkelerin haklarını görmezden gelerek su kaynaklarından belli oranlarda zaten faydalanmaktadır. Burada Güney Sudan'ın bağımsızlık kazanması ona Sudan üzerinden yasal ve kazanılmış bir faydalanma hakkı tanımaktadır. Fakat Mısır her zamanki gibi bu konuda kaygı duymakta ve konuya temkinli yaklaşmaktadır. Su güvenliği, aslında herkes için adil ve sürdürülebilir bir paylaşım anlamına gelmektedir. Bu nedenle, diğer kıyıdaş devletlerinde Nil Nehri'nden faydalanma haklarını içerecek yeni bir düzenleme yapılması hem bölgesel barış ve güvenlik hem de su güvenliği için önemlidir. Ayrıca Orta Doğu gibi kurak bir bölge için su güvenliği her geçen gün önemini arttırmaktadır. Bu noktada gerçekleşmesi muhtemel anlaşmazlıklar ve hatta savaşlar yakından takip edilmektedir. Yakın bir gelecekte Nil Nehri üzerinde yeni anlaşma ve görüşmeler yapılması muhtemel görülmektedir. Burada Güney Sudan'ın bağımsızlığı kilit bir öneme sahiptir, çünkü su kaynaklarının paylaşımıyla ilgili yeni bir düzenlemenin oluşturulması fikrini tetikleyecek olan ülkenin Güney Sudan olacağı düşünülmektedir.

Etiyopya başta olmak üzere diğer kıyıdaş ülkelerin bu konuda yıllardır dile getirdiği problemler ve yaptıkları girişimler sonuçsuz kalmıştır. Ancak Güney Sudan'ın, Sudan dolayısıyla doğal olarak sahip olduğu haklar Mısır'ın bu konuyu yeniden değerlendirmesini gerekli hale getirmiştir. Bu doğrultuda, hakça ve adil bir paylaşım ile bütün kıyıdaş ülkeler için su güvenliğinin sağlanması mümkün olacaktır; aksi halde zaten kıt olan su kaynakları bölgede yeni çatışmaların yaşanmasına neden olabilir.

Kaynakça

- Abdalla, I. H. (1971, October). The 1959 Nile Waters Agreement in Sudanese-Egyptian Relations. Middle Eastern Studies, Vol.7, No. 3, s. 329-341.
- Barbour, K. M. (1964, Jun). North and South in Sudan, a Study in Human Contrasts. Annals of the Association of American Geographers, Vol. 54, No.2, s. 209-226.
- Batstone, R. K. (1959, July). The Utilisation of the Nile Waters. The International and Comparative Law Quarterly, Vol.8, No.3, s. 523-558.
- Bayram, M. (2017). İsrail-Güney Sudan İlişkilerinin Siyasal Ekolojisi. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt 1, Sayı 1, 59-77.

- Brunnee, J. (2008, April 9-12). Law and Politics in the Nile Basin. Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law), Vol.102, s. 359-363.
- Crabites, P. (1929, October). The Nile Water Agreement. Foreign Affairs, Vol.8, No.1, s. 145-149.
- Duyar Metin, Ö. O. (2012). Orta Doğu'da Su Sorunu "İsrail'in Su İhtiyacının Temel Dinamikleri". İstanbul: Derin Yayınları.
- Garretson, A. H. (1960, April 28-30). The Nile River System. Proceedings of the American Society of International Law at Its Annual Meeting (1921-1969), Vol. 54, s. 136-144.
- Gemmill, P. F. (1928, July). Egypt Is the Nile. Economic Geography, Vol. 4, No.3, s. 295-312.
- Haynes Kingsley E., W. D. (1981, January). International Management of the Nile Stage Three ? Geographical Review, Vol. 71, No.1, s. 17-32.
- Holborn, L. W. (1972, Winter). The Repatriation and Resettlement of the Southern Sudanese. Issue: A Journal of Opinion, Vol.2, No.4, s. 23-26.
- Kılıç, S. (Ağustos, 2013). Mavi Nil Nehri Suları Üzerinde Uyuşmazlık. Orta Doğu Analiz, Cilt. 5., Sayı.56, s. 31-38.
- Kıran, A. (2005). Orta Doğu'da Su. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Natsios Andrew S., A. M. (2011, January/February). Sudan's Secession Crisis: Can the South Part From the North Without War? Foreign Affairs, Vol. 90., No.1, s. 19-26.
- Natsios, A. S. (2008, May-Jun). Beyond Darfur: Sudan's Slide toward Civil War. Foreign Affairs, Vol. 87, No.3, s. 77-93.
- Özkan, G. (2011, Ocak 24). Bölünen Sudan ve Mısır: Su, Para ve Silah. Mayıs 22, 2016 tarihinde Usak: <http://www.usak.org.tr/tr/usak-analizleri/orta-dogu/bolunen-sudan-ve-misir-su-para-ve-silah> adresinden alındı
- Öztürk, H. (2011, Kasım 18). İsrail-Güney Sudan Su Anlaşması Gerilimi Tırmandırabilir. Mayıs 22, 2016 tarihinde Bilgesam: http://www.bilgesam.org/incele/1143/-israil-guney-sudan-su-anlasmasi-gerilimi-tirmandirabilir/#.V1qB0_mLQ2w adresinden alındı
- Pazarıcı, H. (2008). Uluslararası Hukuk. Ankara : Turhan Kitabevi.
- Plaut, M. (2010, April). Sudan: Elections and Beyond: Polling in a Powder Keg. The World Today, Vol.66, No.4, s. 21-23.
- Swain, A. (December, 1997). Ethiopia, the Sudan , and Egypt: The Nile River Dispute. The Journal of Modern African Studies, Vol. 35, No.4, s. 675-694.
- Tandoğan Muhammed, Y. O. (2017). Nil'in Paylaşılması Meselesi:Hidro-Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya Rekabeti. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 53. Sayı, 107-120.
- TRT Haber. (2021, Ekim 27). Dünden bugüne Sudan: Tarihi ve Siyasi Hadiseler. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunden-bugune-sudan-tarihi-ve-siyasi-hadiseler-620696.html> adresinden alındı
- TRT Haber. (2021, Eylül 3). Paylaşılmayan kaynak: Nil Nehri. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/paylasilamayan-kaynak-nil-nehri-606249.html> adresinden alındı
- Turhan, Y. (2020, Mart 3). Büyük Etiyopya Rönesans Barajının Mısır, Sudan ve Etiyopya'nın Su Jeopolitiğine Etkisi. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/53546/buyuk_etiopya_ronesans_barajinin_misir_sudan_ve_etiopyanin_su_jeopolitigine_ etkisi_ adresinden alındı
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Sudan'ın Siyasi Görünümü. <https://www.mfa.gov.tr/sudan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden alındı
- Uğur, M. A. (2009, May). Strategic Factors in Developing Effective Transboundary Water Resources Regimes The Case of Tigris-Euphrates Basin. The Nile. U.S.A.
- United Nations (UN). (2005). Draft articles on the law of the non-navigational uses of international watercourses and commentaries thereto and resolution on transboundary confined groundwater 1994. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8_3_1994.pdf adresinden alındı
- Warburg, G. R. (2007, May). The Search for the Sources of the White Nile and Egyptian-Sudanese Relations. Middle Eastern Studies, Vol.43, No.3, s. 475-486.
- Yılmaz, T. O. (2018, Kasım 13). Güney Sudan'da iç savaş ve barış süreci. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/guney-sudan-da-ic-savas-ve-baris-sureci/1310111> adresinden alındı